

Дорога смерті Рівне-Сосонки: як 73 роки тому розстрілювали рівненських євреїв

Опубліковано vse.rv.ua Чтв, 06/11/2014 - 11:15

Інформація з сайту: <http://vse.rv.ua/istoriya/1415265313-doroga-smerti-rivne-sosonki-yak-73-roki-tomu-rozstrilyuvali-rivnenskih-ievreyiv>

Дата звернення: 05.03.2015

У цю моторошну місцину, попри її романтичну назву – Сосонки – одинокий перехожий не наважиться прийти навіть удень. Аура цього місця, яке називають рівненським Бабиним Яром, і через 73 роки після трагедії навіває жах. Тут відійшли у вічність безвинно убієнні понад 17 тисяч мешканців Рівного.

Перший скромний пам'ятник на місці розстрілу з'явився одразу по визволенню міста у 1944 році. Дещо підкоригували його, встановивши зверху зірку Давида, уже після Перемоги, у 1945 році. Пізніше про трагедію 6 листопада 1941 року радянська влада воліла мовчати.

Перший пам'ятник на місці розстрілу встановлений у 1944 році після визволення Рівного

Лише у травні 1966 року за наполяганням єврейської громади рівненський міськвиконком вирішив поряд з місцем розстрілу (400 метрів на північ від братської могили, на узбіччі шляху Київ-Львів) встановити пам'ятний знак-стелу заввишки 1,5 метра з написом: "Тут буде споруджено пам'ятник радянським громадянам, які загинули від рук фашистських загарбників у роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр."

Оновлений пам'ятник з зіркою Давида на вершині у 1945 році

У 1967 році стелу встановили. У листопаді 1970 року місце розстрілу – урочище Сосонки – як пам'ятку історії було взято під державну охорону й передано на баланс міськкомунгоспу Рівного. У 1983-85 роках було проведено благоустрій масового поховання, а власне – споруджено меморіал, який існує у незмінному вигляді й досі. У 2008 році науковці та історики спільно з комунальними службами проводили геофізичні дослідження з встановлення меж поховань. Гігантська братська могила охоплює 20 тисяч метрів квадратних, і просто нашпигована людськими останками.

Пам'ятний камінь, встановлений на місці розстрілів у 1967 році

У роки війни Сосонками називали урочище за три кілометри від Рівного. Тепер – це фактично вулиця Київська. В'їзд до меморіалу розташований практично навпроти підприємства "Укрбурштин", одразу за шикарним автосалоном. Угору до меморіалу веде вузька дорога, перекрита шлагбаумом. Поруч – жодного вказівника, який би інформував про це.

Одне з місць поховань у Сосонках 60-ті роки

"Мистецтво" вбивства

Рівне було окуповане фашистами 28 червня 1941 року. Евакуюватися змогла лише невелика частина його мешканців. Насамперед, партноменклатура та їхні родини, які прибули до міста у 1939-1940 роках. Найпершими жертвами фашистського "порядку" стало єврейське населення. У передвоєнному Рівному мешкало трохи більше 40 тисяч людей, з них 82 відсотки – євреї. 17 тисяч 500 (встановлена істориками і науковцями цифра розстріляних у Сосонках, хоча раніше називали 20-23 тисячі), з них – майже половина населення міста полягли у Сосонках. Масштаби втрат співставні з трагедією Бабиного Яру.

Такими каменями позначені місця, де знайдено останки розстріляних

У планах фашистського керівництва Німеччини євреї підлягали тотальній ліквідації. Повне їх знищення називалося "остаточним рішенням єврейського питання". Для цього були створені спеціальні оперативні групи ("ейзацгрупен") СС. На території Волині діяв підрозділ

"Зондеркоманда"-4-А, в якому нараховувалося 160 вояків німецької армії. Додатково до них направляли окремі бригади СС.

Ці підрозділи фактично були командами професійних вбивць. Саме вони, за свідченням деяких архівних джерел, і розстрілювали євреїв у Сосонках. Таємна інструкція регламентувала технічну сторону розстрілів – від форми та глибини ям до порядку конвоювання до місця страти.

Цинізм убивць доходив до того, що інструкції передбачали навіть пояснення, які повинні давати німці людям, яких вели на страту, і які до останніх хвилин не знали, що їх очікує. Приреченим пропонували запастися теплими речами та двотижневим запасом їжі. Як припускають рівненські історики, рови для розстрілів у Сосонках, найімовірніше, зважаючи на наявність у Рівному трьох концтаборів для військовополонених, копали саме вони.

Ліквідації передувала підготовча робота. Євреїв переписали, зобов'язавши носити на одязі опізнавальний знак – жовту зірку Давида. На окремий облік було узято євреїв, які володіли різними спеціальностями та ремеслами. Про людське око було створено юденрат – єврейський адміністративний орган самовпорядкування, який очолив колишній викладач місцевої гімназії Бергман. Однак реальна функція цього органу зводилася до виконання вказівок німецької влади. Юденрату доручали проведення перепису євреїв, реєстрацію працездатних, забезпечення виконання примусових робіт тощо.

Намагалися врятуватися "липовими" посвідками

Наприкінці жовтня 1941 року міська служба праці передала юденрату кілька тисяч бланків посвідчень, які належало вручити потрібним для міста фахівцям, тобто євреям, які мали відповідні спеціальності. Дуже швидко люди зрозуміли, що цей документ може стати їхнім порятунком від свавілля окупантів, й готові були платити за нього дуже дорого. Відтак, придбати посвідчення могли хіба що заможні євреї, які не мали фахових знань і умінь, але мали гроші чи коштовності.

Під цими плитами – останки розстріляних

Натомість, справжні фахівці, але бідніші, отримували ці папірці з труднощами. Нерідко у приміщенні юденрату за посвідчення доходило до бійки. Євреї намагалися придбати його за будь-яку ціну. Про це згадує у своїх спогадах, які лягли в основу книги "Втеча від долі", мешканка Рівного Варвара Барац. Видала книгу її донька Марія Ріцер у Ізраїлі. Дуже скоро власники тих посвідчень усвідомили їх справжню неоціненну значимість.

"Ніби саме небо оплакувало нещасних євреїв"

Напередодні екзекуції, 5 листопада 1941 року, в Рівному було розклеєно наказ гебітскомісара Беєра про те, що особи єврейської національності, які не мають посвідчень з місць роботи, повинні з'явитися зі своїми родинами 6 листопада, до 6 години ранку на майдан на Грабнику (приблизно там, де нині школа №10). При собі належало мати особисті документи та найцінніші речі вагою не більше 8 кілограмів. Звідти усіх буцімто мали відправляти до таборів. У місті мають право залишатися лише власники посвідчень, виданих службою праці, але їм під загрозою смерті заборонили виходити на вулицю 6 і 7 листопада. Куди насправді поведуть нещасних – знали тільки члени юденрату та наближені до них. Але через страх перед німцями вони приховували це від населення.

Меморіал розстріляним у Сосонках рівненським євреям

Ранок 6 листопада зустрів холодом, мокрим снігом та пронизливим вітром. Так наче саме небо оплакувало нещасних, котрі ще не знали, що вони приречені до страти. Нікого, окрім євреїв, на вулицях не було через заборону гебітскомісара. З усіх куточків Рівного на Грабник поспішали натовпи євреїв – з мішечками, вузликами, торбинками, з немовлятами на руках, з німецькими родичами у візочках. З лікарень на ношах несли важкохворих. Привели навіть жінку, яка вночі народила дитину.

Вхід до нижнього ярусу меморіалу

Площу, на якій зібралися тисячі людей, о 10 годині оточили німці та поліцаї. Присутнім наказали скласти особисті речі на купу. Нещасні покірно виконали наказ, вважаючи це черговим грабунком, до якого вже звикли. Пізніше усім наказали шикуватися у колону й рушати. В оточенні конвою євреїв повели через передмістя Грабник, село Видумку (нині район автовокзалу, вулиць Бандери, Відінської, Грушевського, Київської), далі Київським шляхом до урочища Сосонки. Серед

приречених були матері й батьки, діти й старі, відомі рівненські лікарі, юристи, музиканти, успішні підприємці... Вони йшли назустріч своїй смерті, ще не здогадуючись про це.

По всьому периметру меморіалу надгробки з іменами розстріляних

А тим часом есесівці нищпорили по місту у пошуках тих, хто міг заховатися від екзекуції. Декому, хто не мав трудових посвідчень, це таки вдалося при допомозі українців та поляків.

Приблизно о третій годині пополудні 6 листопада до Рівного докотилася страшна правда про євреїв. Мешканці Видумки розповідали містянам, що з урочища Сосонки доноситься гучна стрілянина. А деякі сміливці наважилися потайки пробратися до лісового масиву, щоб подивитися, що там відбувається.

... Коли колона дісталася Сосонок, а людей партіями почали виводити з натовпу й підводити до задалегідь викопаних ям, вони зрозуміли, що жити їм залишилося лічені хвилини. Дехто почав

благати помилувати, жінки – голосили, діти, ще не зовсім зрозумівши, що відбувається, й собі почали плакати, дехто, наче заціпенівши, мовчав. Були й такі, що намагалися втікати, хоча суцільний ланцюг охорони оточував місцевість. По втікачах стріляли з кулемета та кидали гранати. На краю ями нещасних примушували роздягатися й голими йти по колодах, перекинутих через яму. Тоді лунали автоматні чи кулеметні черги, і жертви падали до ями. Нелюди задля розваги урізноманітнювали способи вбивства. Декого примушували підходити до ями й тоді стріляли у потилицю. Інших ставили перед ямою на коліна, або примушували бігти до ями, і коли людина наближалася до неї, стріляли.

(Із заключного акту Ровенської облпрокуратури "Про злочиння німецько-фашистських загарбників на території м. Ровно під час тимчасової окупації в 1941-1944 рр." від 4 грудня 1944 р.), свідок Новаковська, якій вдалося врятуватися від розстрілу в Сосонках, розповідала: "Підходячи до Сосенок, ми зрозуміли, що прийшли на смерть. Перед моїми очима постала жахлива картина, від якої навіть зараз, коли загроза смерті минула, кров стигне в жилах.

Рів довжиною метрів 100. Через рів перекинуті колоди. На колодах, вишикувавшись потилицями до нас, стоїть чоловік 10-20. Довга черга з автомату – і люди, як підкошене колосся, падають до ями. Неподалік від рову було ще декілька могил-ям. Нас розбивали на декілька груп, кожну оточувало декілька поліцейських, фашистів або зрадників Батьківщини – працівників української націоналістичної поліції. Всіх змусили роздягнутися повністю та підходити до ями – чоловіків та жінок окремо. Кожний вбивця практикував свій спосіб: одних шикували уздовж ями, і фашист почергово стріляв кожному в потилицю, інших ставили перед ямою на коліна, третіх змушували бігти до ями... Маленьких дітей кидали живцем до ями, інших підкидали догори і стріляли в польоті. Все це супроводжувалось передсмертними стогонами і криками вмираючих та реготом катів. Якщо хтось з приречених намагався бігти, його пристрілювали. Попрацювавши таким чином годину-дві, гітлерівці підходили до столу, випивали чарку горілки, закушували бутербродом з ковбасою і знову продовжували свою бридку роботу".

Розстріли тривали два дні – 6 та 7 листопада. Рівненські історики мають певні сумніви щодо участі у розстрілах українських поліцаїв, принаймні стверджують, що доказів цьому не знайдено.

Мародери

Нещасним жертвам немає спочинку й досі. Починаючи з 50-х років вандали регулярно розкопують землю на меморіалі у пошуках коштовностей. Хоча, як свідчать архівні джерела та спогади старожилів, коштовності, золото, гроші, які євреї брали з собою, були відібрані у них ще на майдані на Грабнику. Потім ці речі буцімто були перевезені до гебітскомісаріату (він розміщувався на теперішній вулиці 16 Липня у нинішньому будинку управління Державної міграційної служби), а звідти – чи то відправлені до Німеччини, а чи "прилипли" до рук місцевих фашистських чиновників.

Останки розстріляних євреїв, викопані вандалами

Відомий факт про те, як двох мешканців Риги 22 жовтня 1970 року затримали міліціанти просто під час розкопок. Чергові мародери попалися у 1987 році. А з 1995 року глум над прахом розстріляних стало регулярним і особливо зухвалим. Вандали повикопували цілі тунелі, через які пробиралися до місць поховань. Вели розкопки відкрито – зверху. Витягували тіла розстріляних і, знайшовши чи не знайшовши золото, розкидали їх довкола. Кілька десятків останків тіл знайшли прямо в кущах неподалік меморіалу. Хоча територію вряди-годи патрулюють міліціанти, однак це не зупиняє мародерів. У 2006 році американські кінодокументалісти, які знімали фільм про Другу світову в Україні, віднайшли в яру виритий "чорними археологами" людський скелет. Незаконні розкопки велися й у 2008 та 2012 роках.

Сеанси платного кохання та "кайф" на місці розстрілу

У кінці 90-х на початку 2000-х років рівняни почали звертатися до місцевих ЗМІ, обурюючись тим, що місце трагічної загибелі понад 17 тисяч людей оскверняють не лише шукачі золотих зубних коронок, а й любителі платних любовних утіх та наркомани. На той момент, хоча меморіал і було впорядковано, але дорога, яка вела до нього з вулиці Київської, була вільною. Отож і полюбляли там усамітнюватися коханці на автівках, або місцеві повії зі своїми клієнтами, вважаючи, що у цьому моторошному місці, яке люди масово не відвідують, можуть безперешкодно віддаватися утіхам.

Облюбували віддалену від міської суєти місцину й рівненські наркомани та наркоторговці. На початку 2000-х рівненські правоохоронці неодноразово повідомляли про затримання там порушників. Саме після цих повідомлень і було встановлено на початку 2000-х років шлагбаум, що перекриває в'їзд до меморіалу.

Вхід меморіалу вінчає єврейська Менора

Намагалися внести свою лепту неповаги до загиблих і рівненські депутати. Наприклад, кілька років тому під час сесії міської ради намагалися "припинити братській могилі "Сосонки" право

постійного користування земельною ділянкою та зарахувати її до земель запасу Рівненської міської ради". Щоправда, достатньо голосів на це не знайшлося. Однак, час від часу, в міських депутатів виникають плани, пов'язані зі зміною землекористування на території меморіалу. Якось вони мало не погодили будівництво готелю упритул до страшного місця. Представники єврейської общини міста вважають зазіхання на землю у цій місцині наругою над пам'яттю невинно убієнних.

P.S. Автор матеріалу висловлює подяку за допомогу у підготовці публікації працівникам Рівненського краєзнавчого музею, зокрема Валентині Данилічевій та Ірині Васильєвій.

Світлана Калько, спеціально для сайту "ВСЕ"